

Verden – en forsvarstale

BOKOMTALE: Er det mulig å si hva verden er? Og trenger vi et klart begrep om verden?

Av Trond Erlien, historiker og stipendiat ved Høgskulen i Sogn og fjordane.

Den tyske filosofen Hans Blumenberg (1920–1996) mente at «verden» ikke kan begrepsliggjøres. Dette fordi ordet ikke har noe «empirisk innhold», det svarer ikke «til noen spesifikk menneskelig erfaring» (fra Blumenbergs artikkel i *Archiv für Begriffsgeschichte*, 15/1971). Blumenberg utgjør en viktig motsats til forfatterne av boken [Verden](#) i serien «Begreper i historien» og til det prosjektet boken rammes inn av.

Utgangspunktet for boken er en artikkel om verdensbegrepets historie skrevet av den tyske filosofen og teologen Herman Braun (1992). Teksten inngår i et av de mer ambisiøse historiske prosjektene i europeisk etterkrigshistorie: *Geschichtliche Grundbegriffe* (1972–1992), et leksikon over det politisk-sosiale språket i det tyske språkområdet fra antikken til 1900-tallet.

Verden er den andre teksten fra *Grundbegriffe* som oversettes til norsk (den første var *Imperium, imperialism*, 2008) og en av få som er tilgjengelig på andre språk enn tysk. Dette gjør både boken og serien til et kjærkomment prosjekt.

Boken innledes med et essay skrevet av Helge Jordheim (seriens redaktør) og Erling Sandmo, som gir en kort introduksjon til den begrepshistoriske tilnærmingen slik den ble utviklet i relasjon til *Grundbegriffe*. De gir også Brauns artikkel ny innramming ved å, med utgangspunkt i dagens globaliseringsdiskurs(er), reise spørsmålet om vi trenger et begrep om «verden».

Flertydighet som premiss

Grundbegriffe ble redigert av de tre tyske historikerne Otto Brunner, Werner Conze og Reinhart Koselleck. Sistnevnte forbindes også med utviklingen av en ny tilnærming til begrepshistorie, som ligger til grunn for artiklene i *Grundbegriffe*.

Koselleck var kritisk til den formen for begrepshistorie han fant i tradisjonell idéhistorie, som han oppfattet som definatorisk orientert på en måte som entydiggjør historiske begrep og fenomen.

I innledningen til *Grundbegriffe*(1972) argumenterte Koselleck for at begreper ikke kan defineres entydig, fordi de bærer med seg sin egen virkningshistorie. Derfor nytolkes de alltid i et spenningsfelt mellom sin egen fortid, nåtid og fremtid. Når et begrep som «verden» ikke lar seg fastlegge, slik Blumenberg antar, skyldes det ikke at det ikke har ett konkret innhold – men at det har flere. At det er splid om begreper i konkret historisk forstand, er ikke et metodologisk problem, men en ressurs og en forutsetning for å kalle dem begreper.

Begrepshistorie etter Koselleck må ikke forstås som språkhistorie i snever forstand. Endringer i begrepers forståelsesmåter representerer både indikatorer på historisk utvikling i vid forstand – og språklige fenomen, som griper inn i og former historiske aktørers forståelse av sin egen samtid. Slik blir de også faktorer i utviklingen. De bidrar i formingen av premissene for framtidig fortolkning av begrepene og de fenomenene de viser til.

Brauns «verden»

«Verdens» begrepshistorie kan leses som en rekonstruksjon av en historisk diskurs, mellom aktører som aktivt har arbeidet for å tilskrive «verden» innhold, og med det, gå opp grensene for hvordan verden kan erkjennes.

Fram til det moderne frambruddet er de tyngste kildene bibeloversettelser og -kommentarer. I disse gjennomsyres verden av en teologisk todeling, hvor verden – én enhetlig verden – mistenkes å dra mennesket bort fra Gud.

Gjennom det moderne frambruddet får vi flere verdener, blant dem – med oppdagelsen av Amerika – «die neue welt» (1588); verdener vi ikke kjenner, men kan forestille oss. Slik utvides rommet for mulige verdenserfaringer og -begrep, og dette inngår i det som for Braun er den viktigste bevegelsen: subjektivering av verdenserfaringen. Ikke bare brytes forestillingen om én enhetlig verden, som motsats til og underlagt én guddom, ned. Men «verden» blir allemannseie.

«Verdensanskuelse» blir noe enhver kan og bør ha – og en indikasjon på at mennesket tilkjennes kraften til å se og forme verden i sitt bilde.

På 1800-tallet trer «verdensherredømme» frem som et nyord. Det indikerer en ny tolking av «verden». Verdensbegrepet er ikke bare blitt politisk; den verden man kjenner, er også blitt noe nasjoner kan kjempe om og legge under seg.

Den faktiske kampen om verden blir dermed også en kamp om hva slags mening verdensbegrepet skal tilskrives. En herredømmekamp som viser vekselvirkningen mellom språket og den sosiale virkeligheten.

Braun viser slik hvordan splid og flertydighet fungerer som definerende trekk ved begrepshistorien, og han gir svar på Blumenbergs tiltale. At det står kamp om «verden» – er ikke det i seg selv en empirisk realitet? Bidrar ikke enhver konflikt om «verden» til å kaste lys over et konkret aspekt ved menneskelig erfaring: At vi kontinuerlig søker å gå opp grensene for vår tilhørighet?

Verdensbegrepets potensial

Mens Brauns anliggende er å vise hvorledes det moderne frambruddet satte sitt avtrykk på «verden», gis artikkelen en ny innramming av Jordheim og Sandmo. Deres tese er at vi trenger «verden» som begrep: Det har i seg et kritisk potensial og tilbyr et mulig korrektiv dagens globaliseringsdiskurs(er).

De viser en globalisering som ustoppelig griper om seg, som en fellesbetegnelse på et tilsynelatende uendelig antall fenomener og prosesser som daglig blir premissgivende for utformingen av ny politikk. Et spørsmål er dermed hva vi skal forstå med globalisering, ikke minst hva det er som globaliseres – hva er verden?

Brauns framstilling dokumenterer hvordan bruken av «verden» og den kontinuerlige formingen av verdensbegrepet har spilt en verdensformende rolle gjennom det moderne frambruddet. I så måte kan Brauns «verden» forstås som et kritisk korrektiv.

Med utgangspunkt i det begrepshistoriske prosjektet argumenterer også Jordheim og Sandmo godt for at innsikt i hva verden er blitt og blir forstått som, kan bidra til å avklare «globalisering» som begrep og fenomen. Det kan tydeliggjøre hva slags rom for handling som finnes i møte med «globaliseringsprosessene».

Samtidig vil jeg vel mene at om Braun viser oss noe, så er det at begreper i seg selv ikke har det ene eller andre innholdet. De formes heller kontinuerlig som følge av måten de blir lest, forstått og brukt på. Om denne boken har i seg et kritisk potensial, ligger det dermed i måten begrepet «verden» er blitt lest og forstått på – ikke i selve begrepet.

Det forhindrer ikke at boken står seg som forsvarstale for verdensbegrepet. Det har vært sentralt for hvordan vi går opp grensene for vår erkjennelse og tilhørighet. Og det vil spille en rolle for hva vi forstår som «globalisering» og hvordan vi håndterer den.

Videre lesning

- Blumenberg, Hans. *Tenkning og metafor*. Oversatt til norsk av Eivind Lilleskjæret og Tor Ivar Østmoe. Cappelen Akademisk 2002
- Jordheim, Helge. *Lesningens vitenskap. Utkast til en ny filologi*. Universitetsforlaget 2001
- Koselleck, Reinhart. *Vergangene Zukunft – zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Suhrkamp 1979
- ———. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Engelsk oversettelse ved Keith Tribe. Columbia University Press 1985
- ———. *The Practice of Conceptual History. Timing, History, Spacing Concepts*. Oversatt til

engelsk av Todd Samuel Presner. Stanford University Press 2002

- ———. *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantic*. Svensk oversettelse ved Joachim Retzlaff. Med innledning av Helge Jordheim. Daidalos Forlag 2004
- Koselleck, Reinhart, Jeppe Nevers og Niklas Olsen. *Begreber, tid og erfaring – en tekstsamling*. Innledet og oversatt til dansk av Jeppe Nevers og Niklas Olsen. Hans Reitzels Forlag 2007
- Richter, Melvin. *The History of Political and Social Concepts. A Critical Introduction*. Oxford University Press 1995